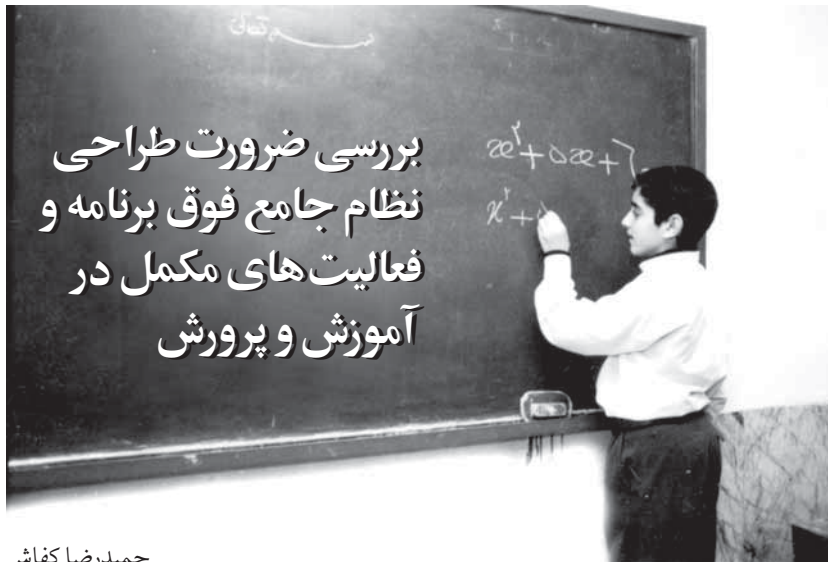

برنامه های آموزشی و درسی بر اساس این فرض تدوین می شوند که برای آموزش کودکان و نوجوانان باید از مفاهیم ساده و عینی شروع کرد و به موضوعات پیچیده و انتزاعی رسید .
برگرفته از مقاله ی رویکردی اثر بخش در تولید کتاب های کمک آموزشی

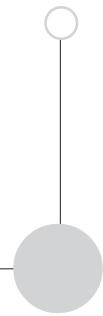

حمیدرضا کفاش

دلایل ضرورت طراحی نظام جامع فوق برنامه و فعالیت های مکمل

زندگی که طی آن انسانی تربیت می شود، از بالا و پائین طولانی شده است . تربیت پیش از دبستان که نمونه ی بسیار خوب آن در فرانسه ارائه می شود، در بسیاری از کشورها به وجود آمده است و امروزه، وقتی گفته شود که تربیت از زمان تولد آغاز می شود دیگر کسی از این

الف) گسترش مفهوم تربیت^۱
● نخستین گسترش مفهوم تربیت به سن کسانی که تربیت می شوند، مربوط می شود؛ به این معنی که دوره ای از

تغییر در دیدگاه است. در قرن ما، خواست همه این است که تربیت به همه‌ی زمینه‌های زندگی انسانی گسترش یابد و از هیچ جنبه‌ای غفلت نشود. بدین ترتیب، پرورش احساسات به اندازه‌ی تربیت هوش مورد توجه است و تربیت تن را نیز به آخرین مرحله موکول نمی‌کنند و در نتیجه به سوی «پرورش کامل فرد» پیش می‌روند. پرورش کنونی با آموزش با پرورش روح به معنی قدیم کلمه هیچ وجه مشترکی ندارد.

همچنین شاید بتوان از گسترش دیگری سخن گفت که با «فرایندهای تربیتی» فی‌نفسه و سطوحی که این فرایندها در آن قرار دارند در ارتباط است. امروزه می‌توان عمل تربیتی را در سطوح متفاوت انجام داد. آموزگار، مدیر مدرسه و مسئولان وزارت آموزش و پرورش همگی به شیوه‌ی خود عملی تربیتی انجام می‌دهند و همه این اعمال دارای ماهیت واحدی نیستند. با این همه، همه‌ی این اعمال دارای وجه مشترکی هستند؛ به این معنی که خواه مستقیماً و خواه غیر مستقیم، سعی می‌کنند روی شاگردان طوری اثر کنند که اینان به تربیت «خوب» دست یابند.

ب) چالش‌های عمده‌ی بهبود کیفیت آموزش برای همه جوانان^۳

وزیران آموزش و پرورش ۱۳۷

گفته‌ی یک‌ه‌می خورد. از سوی دیگر، سن پایان آموزش اجباری درسی چهل سال اخیر بالاتر رفته است و در دهه‌های اخیر، ما شاهد گسترش تربیت دائم با مداوم بوده‌ایم. اینک نیز شاهد ظهور دانشگاه‌های دوره‌ی سوم زندگی (مخصوصاً سالمندان) هستیم و تحقیقات پیرشناسی^۲، رفته‌رفته پایه‌های تربیتی را تشکیل می‌دهد که ویژه‌ی بازنشستگان است. پس گزاره‌ی گویی نیست هرگاه گفته‌شود، تربیت در همه‌ی ادوار زندگی، یعنی از گهواره تا گور، در اختیار انسان قرار می‌گیرد و به صورت‌ها و با هدف‌های گوناگون عرضه می‌شود.

● گسترش دوم مفهوم تربیت از این جا ناشی می‌شود که از این پس تربیت یک فرد منحصر به نتیجه‌ی کار آموزشگاه نیست.

در محیطی که کودک در آن زندگی می‌کند، یک سلسله محرک‌هایی بر او وارد می‌شود که احتمال دارد (و البته نه همیشه) بسیار آموزنده باشند. مطبوعات و رادیو و تلویزیون و تجربه‌های هر روزی از این جمله‌اند. کودک به واسطه‌ی فعالیت شخصی خود در محیط تجسس می‌کند و بسیاری از چیزها را یاد می‌گیرد و روابط علت و معلول را کشف می‌کند. به عبارت دیگر، تربیت سراسر زندگی کودک را در بر می‌گیرد.

● گسترش سوم معنی تربیت، حاصل

کشور جهان به همراه ۱۴ سازمان دولتی و ۲۱ سازمان و بنیاد غیر دولتی، در چهل و هفتمین کنفرانس بین‌المللی آموزش و پرورش (۱۶-۸ سپتامبر ۲۰۰۴) در ژنو، در مذاکراتی آزاد، عمده‌ترین چالش‌های فراروی آموزش کیفی جوانان را بشرح زیر اعلام کردند که تعمق و تدبر در تک تک

بندهای این چالش‌ها، ضرورت تدوین نظام جامع فوق برنامه را کاملاً روشن و مشخص می‌سازد:

۱. افزایش جمعیت جوان: در حال حاضر، نیمی از جمعیت جهان زیر ۲۵ سال هستند، بیش از یک میلیارد نفر از مردم در سنین ۱۲ تا ۲۰ سال قرار دارند،

و در سال ۲۰۲۰، ۸۷ درصد جوانان در کشورهای در حال توسعه زندگی خواهند کرد. کشورهای توسعه یافته با چالش جمعیت شناختی مسن رو به رو خواهند شد.

۲. دستیابی به فرصت‌های پیش‌تر: گرچه تعداد جوانانی که مقطع ابتدایی تحصیل را به پایان می‌رسانند، به طور دائم در حال افزایش است، اما میلیون‌ها جوان به ویژه در جنوب، پس

از پایان دوره‌ی ابتدایی از فرصت تأمین معاش یا ادامه‌ی تحصیل محرومند. افزون بر این، بسیاری نیز از اتمام تحصیلات دوره‌ی ابتدایی باز می‌مانند و این امر در مورد دختران بیش تر صدق می‌کند.

۳. بهبود کیفیت آموزش برای قرن

بیست و یکم: بسیاری

از جوانان فرصت کسب دانش، نگرش و ارزش‌های لازم برای زندگی در قرن بیست و یکم را پیدا نمی‌کنند. نیاز به تطبیق آموزش با دنیای نوین و تربیت فراگیران برای زندگی نمایان است.

۴. برابری

جنسیتی: در بسیاری از نقاط جهان درباره‌ی دسترسی به آموزش، و

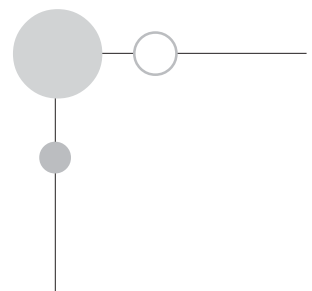
فرصت‌ها و نتایج یادگیری، تفاوت‌های غیر قابل قبول جنسیتی وجود دارد.

۵. توانمندی‌های زندگی: در حال

حاضر، نظام‌های آموزشی برای جوانان فرصت کسب و تقویت مجموعه توانمندی‌های پیچیده‌ی زندگی، شامل آموزش فنی و حرفه‌ای را تأمین نمی‌کنند.

کمبود آموزش‌های فنی و حرفه‌ای شامل کار آفرینی و آموزش برای

در قرن ما،
خواست همه این
است که تربیت به
همه‌ی زمینه‌های
زندگی انسانی
گسترش یابد و از
هیچ جنبه‌ای
غفلت نشود

خلاقیت، مانع اشتغال
پذیری می شود.

۶. شمول
اجتماعی: در دنیای
امروز، عواملی چون
فقر، جنسیت، توانایی،
اصالت، زبان، فرهنگ
و انواع تبعیض‌ها
می‌توانند، یادگیری
کارامد را مخدوش
کنند.

۷. شرایط مساعد برای معلمان: در
بسیاری از نقاط جهان، معلمان و مربیان
از آموزش، منابع، حمایت، و شرایط
مساعد خدمتی برخوردار نیستند و در
نتیجه نمی‌توانند، در تسهیل یادگیری
جوانان کارآمد باشند.

۸. پیش‌بینی آینده: دنیای به سرعت
در حال تغییر و غیر قابل پیش‌بینی
امروز، موجب ناکافی شدن ارائه‌ی
خدمات آموزشی جاری شده است.

۹. تخصیص منابع: در بسیاری از
کشورها، نیازهای آموزشی جوانان
عمدتاً به دلایل اقتصادی و اجتماعی،
همواره در اولویت قرار نمی‌گیرند.

۱۰. همبستگی و مشارکت: اتحاد
و همبستگی‌های مؤثر برای آموزش
کیفی جوانان به صورت کافی در میان
دانش‌آموزان، معلمان، والدین،
انجمن‌های محلی، جامعه‌ی مدنی،
رسانه‌ها، شرکت‌های اقتصادی،

جامعه‌ی جهانی و سایر مشارکت
کنندگان وجود ندارد و در بسیاری از
موارد، به جوانان فرصت کافی برای
مشارکت فعال در توسعه و اداره‌ی
آموزش خود داده نمی‌شود.

۱۱. صلح، توسعه‌ی پایدار و
عدالت اجتماعی: جوانان باید به آموزش
کیفی دسترسی داشته باشند تا
توانایی‌های خود را برای ایفای نقش در
توسعه‌ی پایدار، و دنیای صلح‌آمیز و
عادلانه افزایش دهند.

ج) نظام فوق برنامه در برخی کشورهای
پیشرفته^۴

■ سوئد (اروپا)

طبق تغییرات سال ۱۹۹۵ در
برنامه‌ی درسی این کشور، بخشی از
زمان آموزش در اختیار مدرسه است تا
براساس اختیارات و نیازهای خود، به
فعالیت‌های دانش‌آموزان شکل
دهد. شرکت در شورای کلاسی و

شورای مدرسه، فعالیت در کلاس‌های ورزشی، حضور در موقعیت‌های خاص نظیر جشن، اجرای نمایش نامه، مسابقه‌ی ورزشی، گردش گروهی، استفاده از کتابخانه، آموزش ترافیک و بهداشت و مانند آن‌ها، سهم مهمی در این فعالیت‌ها دارند.

■ ایالات متحده آمریکا

فعالیت‌های فوق برنامه، نقش مؤثری در عملکرد مدرسه و در شکل‌گیری شخصیت بچه‌ها دارند. علاقه‌های بچه‌ها را تحریک می‌کنند، اوقات فراغت آن‌ها را پر می‌کنند و فرصت‌های مناسبی برای تعامل اجتماعی برای آن‌ها فراهم می‌سازند. دانش‌آموزان می‌توانند، از سیکل اول دبیرستان، از طریق شبکه‌ی اینترنت برای شرکت در این فعالیت‌ها ثبت نام کنند و هر شش هفته، برنامه‌ی فعالیت خود یا نوع آن را تغییر دهند؛ فعالیت‌هایی مثل رفتن به باشگاه‌های شنا، شطرنج، علم، صخره‌نوردی، نمایش، رایانه، هنر و شرکت در جلسات گفت و گوی عمومی.

■ ژاپن (آسیا)

یکی از مهم‌ترین هدف‌های تعلیم و تربیت در این کشور، اجتماعی ساختن دانش‌آموزان است، و یکی از شیوه‌های

گرایش دانش‌آموزان به فعالیت‌ها و تصمیم‌گیری‌های اجتماعی، مشارکت آنان در گروه‌ها و شوراهای متشکل از هم‌سالان در مدرسه‌هاست.

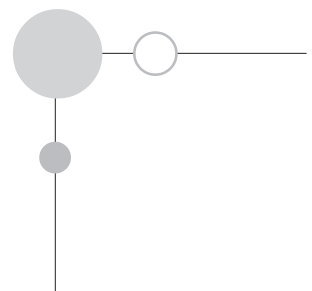
■ استرالیا (اقیانوسیه)

اهم هدف‌های فعالیت‌های جنبی و فوق برنامه در این کشور عبارتند از: لذت بخش کردن محیط آموزشی؛ کشف استعداد بچه‌ها در زمینه‌های گوناگون علمی، هنری و...؛ هدایت شغلی آن‌ها؛ رشد اجتماعی از طریق فعالیت‌های اجتماعی و گروهی. برای فعال کردن دانش‌آموزان در زمینه‌ی فعالیت‌های آزاد به شیوه‌های متفاوتی عمل می‌شود:

۱. تشکیل هسته‌هایی از دانش‌آموزان که در یک پایه یا یک سطح قرار دارند و واگذاری مسؤلیت اجرای فعالیت خاصی مثل گردهمایی، که به منظورهای گوناگونی در مدرسه بر پا می‌شوند.

۲. تشکیل کمیته‌ی کلاسی با همکاری معلم اصلی هر کلاس. این کمیته در ساعاتی که به فعالیت آزاد اختصاص دارند، تشکیل می‌شود و در مورد فعالیت‌های کلاس تصمیم می‌گیرد.

برنامه‌های جنبی و فعالیت‌های فوق برنامه‌ی دبیرستان‌های استرالیا عبارتند از: رفتن به باشگاه‌ها که تنوع فعالیت‌های

گسترده‌ای که دارند، عضویت در شورای دانش‌آموزی، شرکت در مسابقات درسی، اجرای نمایش، برگزاری جشن‌ها، شرکت در برنامه‌های موسیقی، و رفتن به کتابخانه.

■ مالزی (آسیا)

کشور مالزی چند نژادی، چند فرهنگی، چند زبانی و چند مذهبی است. بنابراین سیاست اساسی کشور به شکل قدرتمندی بر وحدت ملی تأثیر می‌نماید. دانش‌آموزان باید دارای مهارت‌های روانی- حرکتی، عقلانی و عاطفی اساسی باشند که از نظر ذهنی، بدنی، عاطفی و روحی متعادل باشند.

■ فدراسیون روسیه (آسیا - اروپا)

این کشور در گذشته، یعنی زمانی که به روش حکومت کمونیستی اداره می‌شد، به سبب حاکمیت شدید و گرایش ایدئولوژیک در مدرسه و فعالیت‌های خارج از مدرسه دانش‌آموزان زیر سیطره این گرایش ایدئولوژیک قرار داشت و کشورهای به اصطلاح بلوک شرق اروپایی با تاسی به این شیوه، برای فعالیت‌های

فوق برنامه و خارج از مدرسه اهمیت فوق‌العاده‌ای قایل بودند زیرا اعتقاد داشتند که شکل‌گیری گرایش‌های عاطفی و سیاسی فرد، تنها محدود به تجربیات مدرسه‌ای نمی‌شود و برای تکمیل فرایند شکل‌گیری شخصیت فرد، برنامه دولتی ساعات غیرمدرسه‌ای دانش‌آموزان را هم در برمی‌گیرد و بیش‌ترین تأثیر را در شکل‌گیری شخصیت آنان دارد. به نظر می‌رسد تجربه‌ی این کشورها برای ما سودمند باشد.

■ جمهوری کره یا کره جنوبی (آسیا)

فعالیت‌های فوق برنامه در این کشور، بخشی از برنامه‌ی زمانبندی مدرسه‌ها هستند و برنامه‌ریزی آن‌ها در اختیار شورای مدرسه است. این فعالیت‌ها در برنامه‌ی درسی شامل فعالیت‌های باشگاهی و فعالیت‌های

گروهی هستند.

در کنار درس‌های رسمی، فعالیت‌های فوق برنامه هم در مدرسه جریان دارند که عبارتند از: جشن‌های منظم تحصیلی، تهیه‌ی روزنامه‌ی دیواری، ورزش، موسیقی، و پرداختن به علوم طبیعی و تکنیکی و امور علمی - حرفه‌ای.

مدرسه‌ها سعی دارند، نظارت و سرپرستی خود را بر اوقات زندگی بچه‌ها قبل و بعد از درس‌های رسمی گسترش دهند. و به این منظور مراکز بعد از مدرسه را تشکیل داده‌اند. در این مراکز فعالیت غیر درسی و غیر اجباری گوناگون به بچه‌ها ارائه می‌شوند.

به لحاظ ارزش تربیتی، تفاوتی بین برنامه و فوق برنامه نیست و تنها تفاوت در شیوه و محتواست.

همچنین، وظایف تعریف شده‌ی معلمان مهم‌تر و فراتر از تدریس صرف در کلاس است و نوعی مشارکت در فعالیت‌های فوق برنامه هم تلقی می‌شود.

■ جمهوری ترکیه (آسیا - اروپا)

در وزارت آموزش و پرورش واحدهایی وجود دارند که احتمالاً با فعالیت‌های فوق برنامه ارتباط دارند که یکی از آن‌ها، اداره‌ی کل تربیت بدنی، ورزش و پیشاهنگی است. اما در مجموع، تشکیلات خاصی برای هدایت

و برنامه‌ریزی فعالیت‌های فوق برنامه وجود ندارد. یکی از گروه‌های درسی اصلی در دوره‌ی متوسطه، درس‌های اختیاری هستند. انتخاب بخشی از این درس‌ها که بسیار متنوعند، به رشته‌ی تحصیلی فرد بستگی دارد. ولی بخشی دیگر عمومی هستند و تمام دانش‌آموزان می‌توانند آن‌ها را انتخاب کنند. دروس اختیاری عمومی نیز بسیار متنوعند و برخی از آن‌ها عبارتند از: نقاشی، موسیقی، انسان و طبیعت، ترافیک، روابط انسانی و زبان خارجی دوم، آموزش تندخوانی، رایانه، ژیمناستیک، دموکراسی و حقوق انسانی، و کتابخانه و راهنمایی.

◀ زیرنویس

۱. در این بخش از نظرات و مقالات اندیشمند معاصر، آقای دکتر علیمحمد کاردان استفاده شده است.

2. gerontoloine

۳. سند چهل و هفتمین کنفرانس بین‌المللی یونسکو (ژنو، ۱۱-۸ سپتامبر ۲۰۰۴).

۴. در این بخش از پیشینه‌ی نظام‌های جامع فعالیت‌های اجتماعی «دفتر برنامه‌ریزی امور فرهنگی و مشاوره» وزارت آموزش و پرورش استفاده شده است.